

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ РОЗУМОВО ОБДАРОВАНИХ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Марків В. М. Теоретичні основи організації навчання розумово обдарованих молодших школярів.

У статті розглядаються теоретичні засади організації навчання розумово обдарованих молодших школярів.

Ключові слова: навчання, молодші школярі, розумово обдаровані учні.

Маркив В. Н. Теоретические основы организации обучения умственно одаренных младших школьников.

В статье рассматриваются теоретические основы организации обучения умственно одаренных младших школьников.

Ключевые слова: обучение, младшие школьники, умственно одаренные учащиеся.

Markiv V. M. Theoretical bases of training of intellectually gifted pupils of primary school The article deals with the problem of theoretical bases of training of intellectually gifted pupils of primary school.

Key words: training, pupils of primary school, intellectually gifted pupils.

Проблема здібностей – одна з основних теоретичних і практичних проблем цілого комплексу наук про людину – привертала й привертає увагу багатьох провідних дослідників як сучасності так і минулого. Так, ще з часів Аристотеля та середньовічної схоластики здібності були предметом роздумів науковців і розглядалися як латентні «якості» або «сили», що надавало зазначеному поняттю деякої таємничості [6, с. 100].

Теоретичною основою дослідження стали основні положення психології й педагогіки здібностей (Ф. Гальтон, В. Дружинін, М. Ярошевський, О. Леонтьєв, К. Платонов, Б. Теплов).

Метою статті є аналіз теоретичних основ проблеми обдарованості як основних положень організації навчання молодших школярів.

Академічно обдаровані діти на відміну від «звичайних» мають ряд особливостей, які полягають у специфіці сенсорних процесів, інтелекту і творчості, а також взаємин з людьми, які їх оточують. Такі діти випереджають своїх ровесників з усіх або з тих предметів, до яких мають неабиякий інтерес. Із позиції інтелектуальних здібностей обдаровані діти відрізняються тим, що вони досить легко виконують будь-які завдання, схоплюють матеріал «на льоту», мають добре розвинену пам'ять, велику спостережливість, концентровану увагу. У цих дітей є інтереси, у які вони заглиблюються, але головне – це стійкий пізнавальний інтерес до навчальної діяльності, знань, і якщо на уроці виникає цікаве питання, така дитина першою намагається відповісти на нього. Тому ми вважаємо, що вчитель початкових класів повинен бути готовим до роботи з обдарованими школярами, а для того, щоб ця робота була правильно організована, йому необхідно володіти теоретичними засадами її організації.

Предметом спеціального вивчення здібності стали в ХІХ ст., коли працями Френсіса Гальтона була започаткована експериментальна психологія здібностей, що увійшла як складник до диференціальної психології. На думку науковця, обдарованість успадковується, тобто інтелектуальна й творча еліта будь-якого суспільства формується на основі обдарованості, що передається з покоління до покоління. Для підтвердження своєї гіпотези Ф. Гальтон здійснив чисельні психофізіологічні дослідження, під час яких він винаходить нові методи експериментальної роботи, що використовуються в психології й нині: анкетування, «метод близнюків», кореляційний аналіз тощо. Досить цікавим виявився загальний висновок

дослідницької роботи науковця: «людство вироджується». Тому, на думку Ф. Гальтона, єдиним шансом людства на виживання є заміна природного відбору штучним. Положення про необхідність штучної підтримки інтелектуального потенціалу в людському суспільстві є одним із системоутворювальних у евгеніці – науці про штучне вдосконалення «людської породи», основоположником якої вважається Ф. Гальтон. Необхідно зазначити, що емпіричні результати досліджень Ф. Гальтона не завжди підтверджували його наукові припущення. Так, автор був переконаний у тому, що представники соціальної еліти і біологічно, й інтелектуально перевершують представників соціальних низів, а чоловіки набагато розумніші та талановитіші, ніж жінки. Але результати обстежень в антропометричній лабораторії, що була створена Ф. Гальтоном у 1894 р. на Лондонській Міжнародній виставці здоров'я, показали, що за низкою показників (наприклад, за гостротою зору) жінки перевершували чоловіків, а дослідники нічим не відрізнялись від звичайних відвідувачів виставки [1].

Узагальнюючи результати наукових досліджень Ф. Гальтона, відомий російський психолог В. Дружинін визначив низку окреслених ним проблем, що стали основою психології здібностей як наукової галузі:

1. Визначення понятійно-термінологічного апарату теорії здібностей.
2. Детермінанти здібностей і співвідношення між спадковістю та впливами середовища на їх розвиток.
3. Взаємозв'язок творчих та інтелектуальних здібностей.
4. Вимірювання здібностей [2, с. 15].

Питання про співвідношення спадковості й впливів середовища як чинників розвитку здібностей людини було й залишається традиційним предметом дискусій у психологічній науці. Залежно від вихідних позицій дослідників щодо зазначених питань виокремлюємо три основні напрямки: генетичний, що відводить основну роль у детермінації здібностей спадковості; середовищний, представники якого вважають визначальним чинником розвитку здібностей зовнішні умови; генотип – середовищний, прихильники якого вважають, що рівень розвитку здібностей визначається як спадковими чинниками, так і впливами середовища.

Прихильники генетичного підходу, розглядаючи питання щодо визначення детермінант здібностей, наводять численні історичні приклади (сім'я математиків Бернуллі, композиторів Баха та ін.), що переконливо свідчать про визначальну роль спадковості в детермінації здібностей. Доказами спадковості здібностей є їхній ранній вияв у дитини (Моцарта музичні здібності виявилися в 3 роки, у Гайдна – у 4 роки, у Гаусса математичні здібності виявилися в 4 роки, у Рафаеля художні здібності – у 8 років).

Протягом ХХ ст. науковцями зроблено численні спроби розв'язати зазначені проблеми, що призвело до появи феноменологічної й онтологічної теорії здібностей, генетичного, середовищного й генотип-середовищного підходу до визначення детермінант здібностей, створення тестів для виявлення загальних і творчих здібностей, виявлення кореляції між творчими й інтелектуальними здібностями, здібностями й діяльністю.

У сучасній психології здібностей можна виокремити два основні підходи до визначення понятійно-термінологічного апарату теорії здібностей: феноменологічний та онтологічний. Зупинимось детально на характеристиці феноменологічного підходу.

У феноменологічній теорії здібностей до категоріального апарату відносяться дефініції «задатки», «здібності», «спеціальні здібності», «загальна обдарованість», «спеціальна обдарованість».

Поняття «задатки» залежно від того, як вони тлумачаться в феноменологічній теорії здібностей, розглядаються науковцями або як потенційні здібності (В. Мясищев, К. Платонов, Б. Теплов та ін.), або як природжені передумови, що зумовлюють лише індивідуальні особливості протікання самого процесу розвитку здібностей, зовсім не впливаючи при цьому на зміст і рівень можливих досягнень. Так, згідно з позицією К. Платонова, «задатки – це природжені передумови розвитку функціональних органів і функціональних структур особистості», на думку В. Мясищева, – «психофізіологічні

властивості, первинна природжена здібність, що не розвинена, але виявляється при перших спробах діяльності», на думку Б. Теплова – «анатоמו-фізіологічні особливості, що складають природну основу здібностей» [4, с. 61; 5, с. 11]. О. Леонтьєв та його послідовники дотримуються діаметрально протилежної позиції: задатки розглядаються ними як природжені передумови, що детермінують особливості лише самого процесу розвитку здібностей. «Здібності людини не містяться в її мозку. Мозок містить не ті чи ті специфічні людські здібності, а лише здібності до формування цих здібностей», – цей висновок видатного дослідника сприяв створенню радянської «міфології здібностей» [3, с. 216].

Значною подією становлення понятійно-термінологічного апарату феноменологічної теорії здібностей стала публікація в 1941 р. праці Б. Теплова «Здібності й обдарованість». Ознаки *здібностей*, що були сформульовані відомим науковцем у цій статті, загально визнані у феноменологічній теорії здібностей і нині. «Три ознаки, як мені здається, завжди містяться в понятті «здібність»: по-перше, під здібностями розуміють індивідуально-психічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої; по-друге, під здібностями розуміють не всі індивідуальні особливості, а лише ті, що мають відношення до успішності виконання будь-якої діяльності або багатьох діяльностей; по-третє, поняття «здібність» не можна зводити до тих знань, умінь і навичок, що вже сформовані в людині» [5, с. 10]. Переважна більшість подальших наукових досліджень, здійснених у межах феноменологічного підходу, ґрунтувалась (і ґрунтується нині) на позиціях, запропонованих Б. Тепловим.

Що ж стосується дефініції поняття «обдарованість», то аналіз наукових джерел з теми дослідження свідчить про те, що розуміння цього терміна в контексті феноменологічного підходу в ХХ ст. зазнало значних змін. Спочатку це поняття розповсюджувалося тільки на дорослих, досягнення яких уважалися видатними. Із часом його стали використовувати й при характеристиці дітей та підлітків, що значно випереджали своїх однолітків в інтелектуальному розвитку та успіхах у навчанні. Як наслідок, обдарованими вважалися діти, що мали високі показники за тестами інтелекту.

Однак незабаром з'ясовано, що високі показники інтелектуального розвитку в деяких випадках виявляли погану кореляцію з реальними творчими досягненнями школярів. Так, діти з показниками розумового розвитку трохи вищими за середні у творчому аспекті демонстрували більш значні успіхи, ніж обдаровані інтелектуально діти.

Ці факти зумовили необхідність розширення поняття «обдарований». Як наслідок, уже в 20-ті роки ХХ ст. психологами була здійснена спроба класифікувати людей за певними галузями обдарованості – технічною, комерційною, науково-академічною, художньою, соціальною, а в 30-ті роки думка про неможливість виявлення обдарованих дітей тільки завдяки використанню тестів інтелекту набула широкого поширення як серед психологів, так і серед педагогів. Обґрунтовуючи свою позицію, фахівці підкреслювали, що передумовами творчих досягнень є нестандартний підхід, оригінальність бачення проблем, гнучкість мислення, творча уява тощо. Тести ж, спрямовані на вимірювання інтелекту, не містять завдань, що визначають рівень розвитку креативності.

Вищезазначене призвело до розширення поняття «обдарованість», під якою стали розуміти здатність до видатних досягнень у будь-якій соціально значущій галузі людської діяльності. Тому в 1972 р. в офіційній доповіді Департаменту освіти США Конгресу було запропоновано уточнене визначення терміну «обдарована дитина», яким американські фахівці користуються і сьогодні. «Обдаровані діти – це діти, які виявлені професійно підготовленими фахівцями як суб'єкти, що мають потенціал до високих досягнень завдяки видатним здібностям: конкретним академічним здібностям; творчому або продуктивному мисленню; здібностям лідера; художнім здібностям або здібностям у прикладних мистецтвах.

Як бачимо, у феноменологічній теорії здібностей поняття «обдарованість» застосовується досить широко: якщо дитина (чи підліток) виявляє надзвичайні успіхи в

навчанні або заняттях певної спрямованості, значно випереджає своїх однолітків, її називають обдарованою. Нині таке розуміння більшою мірою є характерним для американської психології та педагогіки, однак набуває поширення й у нас. При цьому у феноменологічній теорії здібностей виокремлюють два види обдарованості – загальну й спеціальну.

Основою для виявлення *структури здібностей* у феноменологічній теорії служать специфічні особливості конкретної діяльності. Так, згідно з позицією А. Ковальова, *провідними властивостями* здібності до *зображувальної діяльності* є висока природна чутливість зорового аналізатора, високорозвинена образна пам'ять, сенсомоторні якості руки художника, високорозвинена художня творча уява й висока емоційна чутливість; на думку Б. Теплова, до *провідних властивостей* здібності *полководця* відносяться високорозвинений інтелект, сильна воля й сильний характер; В. Крутецький уважає, що *провідними властивостями математичних здібностей* є здатність до формалізованого сприйняття математичного матеріалу, бачення формальної структури задачі, здатність до логічного мислення у сфері кількісних і просторових відношень, числової й знакової символіки, здатність до мислення математичними символами, здатність до швидкого й широкого узагальнення математичних об'єктів, здатність до згортання процесу математичного міркування й системи відповідних дій, здатність до оперування згорнутими структурами, гнучкість розумових процесів у математичній діяльності, прагнення до ясності, простоти, економічності й раціональності рішень, здатність до швидкої перебудови спрямованості процесу мислення, зворотність процесів мислення під час математичних міркувань, математична пам'ять, математична спрямованість розуму.

Рівень розвитку здібностей у феноменологічній теорії визначається характером діяльності, залежно від якого визначають *репродуктивні* та *творчі* здібності. Зрозуміло, що питання рівнів розвитку здібностей не можна розглядати метафізично: як відомо, навіть дуже обдаровані люди починали з наслідування й тільки в міру накопичення досвіду виявляли творчість.

Найвищий рівень розвитку й виявлення здібностей у феноменологічній теорії називається *геніальністю*, про яку говорять тоді, коли результати творчої діяльності особистості є епохальними в житті суспільства, у розвитку культури.

Загальноприйнятою класифікацією здібностей за видами є їх розподіл на дві групи: до першої відносять загальні здібності, до другої – спеціальні.

Отже, при феноменологічному тлумаченні систему основних понять теорії здібностей становлять:

- *здатки* – природжені анатоμο-фізіологічні особливості нервової системи, що складають природну основу розвитку здібностей;

- *здібності* – індивідуально-психологічні особливості особистості, що є умовою успішного виконання тієї чи тієї діяльності;

- *загальні здібності* – система інтелектуальних властивостей особистості, що забезпечує відносну легкість і продуктивність в опануванні знаннями та в науковій діяльності;

- *спеціальні здібності* – психологічні особливості індивіда, що зумовлюють можливості успішного виконання ним певного виду діяльності;

- *професійні здібності* – це сукупність (структура) відносно стійких індивідуально-психологічних якостей особистості, яка на основі компенсації одних властивостей особистості іншими визначає успішність навчання певної професії, її виконання й удосконалення в ній;

- *загальна обдарованість* – розумовий потенціал, або інтелект;

- *спеціальна обдарованість* – якісне, своєрідне сполучення здібностей, що забезпечують успішність виконання діяльності.

До подальших напрямків дослідження слід віднести аналіз онтологічного підходу до тлумачення основних понять теорії здібностей.

Література

1. **Гальтон Ф.** Наследственность таланта: Законы и последствия / Ф. Гальтон. – М. : Мысль, 1996. – 296 с.
2. **Дружинин В. Н.** Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – Санкт-Петербург : Питер, 1999. – 368 с.
3. **Леонтьев А. Н.** Биологическое и социальное в психике человека // Проблемы развития психики. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – С. 196–219.
4. **Платонов К. К.** Проблемы способностей / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1972. – 310 с.
5. **Теплов Б. М.** Способности и одаренность // Б. М. Теплов. Проблемы индивидуальных различий. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1961. – С. 9–39.
6. **Ярошевский М. Г.** История психологии / М. Г. Ярошевский. – [5-е изд.]. – М. : Мысль, 1985. – 575с.

УДК 372.41

О. А. Павлик,
кандидат пед. наук, доцент,
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЗАСОБАМИ ТРВЗ-ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

Павлик О. А. Формування творчої особистості молодшого школяра засобами ТРВЗ-технології на уроках навчання грамоти.

У статті розглядається проблема формування творчої особистості першокласника, з'ясовується сутність основних понять, окреслюються методи і прийоми ТРВЗ в аспекті досліджуваної проблеми.

Ключові слова: творчість, творча особистість, ТРВЗ-технологія, методи і прийоми розвитку творчих якостей.

Павлик Е. А. Формирование творческой личности младшего школьника средствами ТРВЗ-технологии на уроках обучения грамоте.

В статье рассматривается проблема формирования творческой личности первоклассника, раскрывается сущность основных понятий, описываются методы и приемы ТРВЗ в аспекте исследуемой проблемы.

Ключевые слова: творчество, творческая личность, ТРВЗ - технология, методы и приемы развития творческих качеств.

Pavlyk O. A. Formation of the creative person Junior schoolboy means TRVZ-technologies at the lessons of the literacy training.

In the article is considered the problem of formation of the creative person of the first-grader, it turns out the essence of the main concepts, describes the methods and techniques TRVZ in the aspect of the problem under investigation.

Key words: creativity, creative personality, TRVZ - technology, methods and techniques for developing creative qualities.

*«... Система освіти має виховувати, а не вбивати креативність та творчі здібності... »
(Сер Кен-Робінсон).*

Сучасний етап розвитку українського суспільства потребує якісно нового рівня освіти, підвищення її конкурентоспроможності, розв'язання стратегічних завдань, пов'язаних з новими економічними і соціокультурними умовами з огляду на інтеграцію України у світовий освітній простір. У зв'язку з цим оновлений Державний стандарт початкової загальної освіти ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти.

Відповідно до нового Державного стандарту початкової загальної освіти одним із стратегічних завдань початкової школи є формування освіченої, творчої особистості, здатної діяти в нових соціально-економічних умовах. Розв'язання цього завдання передбачає оновлення змісту й тактики здійснення навчального процесу, спрямованого на